

Abel Eppens (1534-ca 1590)

Een 'rusticus eruditus', een geleterde, redelijke goed onderlegde boer, zo kenschetst Wiebe Bergsma, Abel Eppens, een van mijn 4.096 stamoudvaders. Wie zijn levensloop wil begrijpen zal zich moeten verdiepen in de historische context van de tweede helft zestiende eeuw. Een periode die in het gewest Groningen sterk getekend werd door religieuze, politieke en economische conflicten.

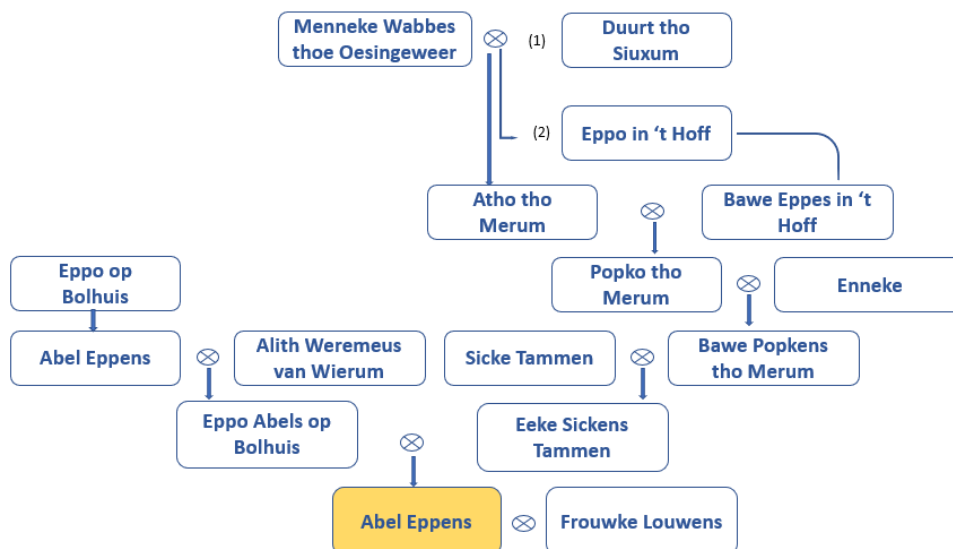
Abel Eppens werd omtrent Palmzondag 1534 (29 maart) geboren op "de edele heerd", het "Bolhuis" bij Equart, als zoon van Eppo Aepkens. In zijn eigen woorden 'tot dussen onrustigetijden van mijnen Godt und Scepper in den yaere umtrent Palm ter werelt gecomen.'

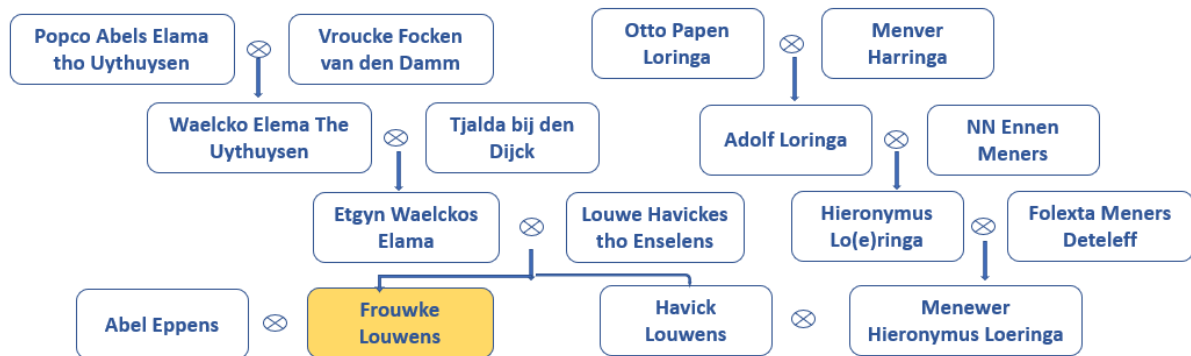
Of hij de datum van zijn geboorte zelf niet precies wist of deze niet belangrijk vond is onbekend, maar hij vermeldt die niet.

De naam van zijn moeder is vermoedelijk Eeke Sickens Tammen, omdat de eerste (sibbe) voogd van Abel, Popko Sickens was (zie hieronder).

Voorouders van Abel Eppens en Frouwke Louwens

Voorouders van Frouwke Louwens, vrouw van Abel Eppens

Popko Abels Elema tho Uythuisen was getrouwd met Frouwcke Focken van den Dam. Uit dit huwelijk:

- Waelco Popkes Elema werd geboren rond 1467 in Uithuizen en overleed op 12 mei 1541 in Uithuizen. Begraven naar zijn eigen bank in de kerk. Hij trouwde op 24 juni 1497 in Uithuizen met Tjalde bij den Dijk, geboren rond 1475 in Loppersum, overleden op 19 juni 1558 in Loppersum en net als haar man begraven naast hun eigen bank. Uit dit huwelijk:
 - Etgyn Waelckos Elama werd geboren rond 1507 en overleed op 24 september 1582 in Emden. Zij trouwde rond 1532 in Loppersum met Louwe Havickes tho Enselens, geboren rond 1507 in Enselens en overleden voor 1582. Uit dit huwelijk:
 - Frouwke Louwens werd geboren rond 1534.

Elema

De oudst bekende Elema in Uithuizen was een Abel die in de eerste helft van de vijftiende eeuw leefde. Uit zijn huwelijk:

- Popko Abels Elema werd geboren rond 1440 in Uithuizen op de Elemaheerd en overleed na 1476. Hij trouwde rond 1465 met Frouwke van den Damm, geboren rond 1440 in Appingedam en daar overleden op 30 oktober 1496. Zij heeft gewoond in het huis op de hoek van de Kniestraat en de Dijkstraat te Appingedam. Uit zijn huwelijk:
 - Hun zoon Waelco Popkes Elema tho Uythuysen werd geboren rond 1467 in Uithuizen op de Elemaheerd. Hij stierf op 12 mei 1541 in Uithuizen en werd daar in de kerk, naast zijn eigen bank, begraven. Hij trouwde op 24 juni 1497 in Uithuizen met Tjalde bij den Dijkck, geboren rond 1475 in Loppersum en

overleden op 19 juni 1558 in Loppersum en net als haar man begraven in de kerk in Uithuizen. Uit hun huwelijk:

- Etgyn Waelckos Elema, geboren rond 1507 in Uithuizen overleed op 24 september 1582 in Emden. Zij trouwde in Loppersum met Louwe Havickes. Zij kregen negen kinderen, van wie vier jong overleden. Uit hun huwelijk:
 - Frouwke Louwens werd geboren rond 1534 in Enselens en overleed op 7 november 1626 in Wirdum. Zij trouwde op 10 mei 1562 in Loppersum met Abel Eppens.
- Renico Elema geboren op 2 februari 1510 en overleden op 1 juni 1583 in Emden, trouwde twee keer (1) met Bijwe Itens en (2) met Anna Allersma uit Ezinge (dochter van Sirp Duurts Allersma en Tonnisje), en had, volgens Abel Eppens, 24 kinderen. Zoon Popco (Pomponius, 17 maart 1538 - >1596) studeerde in Genève en was werkzaam als jurist in o.a. Bazel. Een broer, Waalcko (Valerius) stierf in Genève; zus Cornelia trouwde met de hugenoot Nicolas du Bois; broer Sirp trouwde (1) met Johanna Abels en (2) met Hillegonda Swalue, dochter van Otto Swalue en Anna Timens Canter. Otto Swaluwe was afkomstig uit Rheine. Hij was jurist en kwam ca. 1575 naar Friesland. In 1579 was hij volmacht van West-Stellingwerf. Hij werd advocaat bij het hof van Friesland en was van 1586-1593 secretaris van Leeuwarden. Als calvinist, hooggeacht en gestimuleerd door Menso Alting, heeft hij heel belangrijk werk gedaan bij de opbouw van de geref. kerk in Friesland. Hij ijverde sterk voor de Unie van Utrecht. In mei 1580 en later nog eens in 1583 reisde hij in opdracht van kerk en regering naar Noord-Holland, om daar de nodige predikanten en schoolmeesters te halen. Het lukte hem een twaalftal predikanten aan te trekken. Als ouderling had hij in de eerste Friese synode zitting. Als commissaris van de geestelijke goederen was hij de man, die in 1580-1581 de situatie in Oostergo onderzocht en te boek stelde en zo de verwarring tegenging. Zijn verslag (in 1888 in druk verschenen) vormt een belangrijke bron voor de kennis van de eerste tijd der gereformeerde kerk in Friesland. S. heeft ook meegeholpen om Sibrandus Lubbertus naar Friesland te halen.

De kerk in Uithuizen staat ten onrechte bekend als de Jacobikerk. Maar niet Jacobus de Meerdere was de kerkheilige, maar de heilige Dionysius.

Het Bolhuis was een edele heerd met 70 grazen land (zo'n 40 hectare) wat maakte dat de familie tot de rijke eigenerfden behoorde. Op hun heerd kon niet alleen het zijlrecht¹ vallen (wat in 1588 ook inderdaad het geval was), ook was er het redgerschap² aan verbonden, waarvoor je minstens 30 grazen land moest bezitten.

Abel was nog maar elf toen zijn vader op 12 oktober 1545 stierf aan de pest. Het was het jaar waarin landvoogdes Maria van Hongarije, zus van keizer Karel V, een bezoek bracht aan Groningen en waarin Abel getuige was van de dood van twee arbeiders in de Martinikerk in Groningen. Bij werkzaamheden werden zij in een ton in de gewelven gehesen, waarna zij door een touwbreek te pletter vielen op een altaar in het koor van de kerk.

¹ Een zijlvest is de Groningse voorloper van de huidige waterschappen. Het woord zijlvest, Oud-Fries *sīlfestene* (1309), is samengesteld uit het woord *zijl* 'sluis' met de uitgang *-veste* 'jurisdictie'. De zijlvesten waren niet alleen belast met het onderhoud en toezicht van de wateren, maar ook van de wegen. De belangrijkste taak betrof het onderhoud en toezicht op de uitwateringssluizen of zijlen. Het begrip zijlvest heeft betrekking op de waterstaatsorganisatie, maar ook op het gebied waarvoor het zijlvest verantwoordelijk was.¹⁹

² Een redger was een plaatselijke bestuurder in de provincie Groningen, met name in Hunsingo en Fivelgo, die tot 1795 als plattelandsrechter en notaris optrad. Het woord is afgeleid van het Oudfries *rêdjeva*, *rêdgeva* of *rêdia*, dat 'raadgever' (latijn: *consul*) betekent.

Oorspronkelijk werden de redgers of rechters uit de kring van grondbezitters gekozen. De redger was aansprakelijk voor het oordeel dat hij velde en de voltrekking daarvan, zodat hij over voldoende bezittingen en relaties diende te beschikken. Ten minste sinds de veertiende eeuw was het ambt voorbehouden aan de eigenaren van een beperkt aantal grotere boerderijen of edele heerden, die al langer gerechtigd waren deel te nemen aan het landsbestuur.

Abel had een zuster, Engele³, getrouwd met Sebastian Wabbens, waard in 'De Zwane' en burgemeester van Appingedam, en twee halfzussen, Eyske en Bauwe.⁴ Na de dood van zijn vader werd het ouderlijk huis verkocht voor 700 gulden. Volgens Abel veel te weinig, aangezien het huis minstens 1500 gulden waard was. Hijzelf verhuisde naar Farmsum, maar in 1547 werd hij door zijn voogden, Popko Sickens en Ballo Froma (getrouwd met Eeysken⁵) en zijn grootvader Sicco Tammen, naar Groningen gestuurd. Zijn opa vond hem meer geschikt voor de studie dan voor 'copenschap', maar Abel had aanvankelijk weinig zin in school 'um zijnen vorigen mesters hardicheyt'.⁶

In Groningen wordt hij ondergebracht bij de ouders van Gerlacus Verrutius (Verrooten), wiens vader (Wilhelmus, getrouwd met Styne) organist en koster was van de A-Kerk. In Groningen zal hij lessen hebben gevolgd aan de ter Aa-school van rector Gerlacus Verrutius en aan de St. Maartensschool van Regnerus Praedinius.

Grafsteen van Ballo Froma in de kerk van Wirdum. A° 1576, DEN 29 AUGUSTI, STORF DEN EDELVESTEN UNDE ERB. BALLO FROMA, THO WIRDUM, SLOCHT[E]R[EN], TEN BUER, OP DE MIDDEL RUGEWART HOEVELINCK.

Vanaf 1555 maakte hij, op aanraden van Gerlacus Verrutius⁷ een *peregrinatio academica* naar, om te beginnen, Leuven en twee jaar later naar Keulen om in 1558 terug te keren naar Groningen. Vervolgens studeerde hij theologie bij Melanchton, de rechterhand van Luther, in Wittenberg (1558). Toen Melanchton op 19 april 1560 stierf keerde hij in mei van dat jaar terug naar Groningen.

Hij trouwde op 10 mei 1562 in Loppersum met Frouwke Louwens, geboren rond 1540 in Enselens, dochter van Louwe Havickes tho Enselens (geboren in 1510 in Enselens) en Etgijn Waalckos Elama (geboren in 1515 in Uithuizen, overleden op 24 september 1582 in Emden). Frouwke was een zeer goede partij, want zij bracht een behoorlijk vermogen (aan grond en geld) in, in het huwelijk.⁸

³ Ook wordt wel vermeld dat niet duidelijk is welke (half)zus met Wabbens getrouwd was.

⁴ Kroniek, 662.

⁵ <https://bit.ly/3sPx82H>

⁶ Nieuwsblad van het Noorden, 27 maart 1937.

⁷ Zijn zoon Hieronymus was syndicus (rechtskundig adviseur) van de Ommelanden.

⁸ Frouwkes erfgenaam en weduwe van Popke Abels, Bawe te Wirdum, wordt bij haar overlijden verboden haar lijk in de kerk van Wirdum bij te zetten (HJK 857, p 315, vlg Drs. O.D.J. Roemeling). <https://bit.ly/3PwPBdu>

Abel was een eigenerfde landbouwer, gedeputeerde van de Ommelanden en kroniekschrijver. Hij vestigde zich eerst op een boerderij in Ensels, maar enige jaren later op het ouderlijk huis, Bolhuis. In 1569 werd hij benoemd tot wedman, gerechtsdienaar, te Wirdum. In die functie was hij betrokken bij de terechtstelling van de watergeus Ipe Eltkens. Geboren in Wirdum diende Ipe in 1568 in het leger van graaf Lodewijk bij diens inval in Groningen. Hij werd vervolgens een van de watergeuzen en viel op 15 november 1569 bij Knocke in handen van de Spanjaarden. Die brachten hem naar Appingedam, waar hij door Johan de Mepsche ((luitenant van de Hoofdmannenkamer) ter dood werd veroordeeld. Vervolgens werd hij op 16 november 1569, 's middags om vier uur, naar Eekwerd (Eekwerdertil) gevoerd en daar opgehangen. Meer gegevens over deze Ipe zijn op internet niet te vinden, maar het is verleidelijk in hem de zoon te zien van de zylrechter uit Weiwerd Eltje Amses, die ook in Wirdum heeft gewoond en een zekere Aeilcke. Eltje was de zoon van Amse Jelmers tho Weywert en NN Lupkos Ewens tho Solwert.

Het zogenaamde 'Verraad van Rennenberg' in 1580, waarmee de stad Groningen duidelijk de Spaanse, dus katholieke, kant koos, had grote gevolgen voor de protestanten. De Groninger Encyclopedie zegt het kort en bondig *'Cornelius Kempius uit Dokkum (ca 1520-1598) werd aangesteld als inquisiteur van de Ommelanden. Na 't Verraad van Rennenberg liet de Stad commissarissen rondgaan, om in de Ommelanden de jaartaxen te innen; Kempius was de beruchtste.'*⁹

Ik denk dat Abel, die na het 'Verraad' naar Emden in Oost Friesland was gevlucht, wel wat meer gepeperde uitspraken over deze persoon zal hebben gedaan. Kempius was met genoemde Johan de Mepsche de grootste vijand van Abel. Maar tot grote vreugde van Abel sterft De Mepsche in 1585 aan de pest.¹⁰

Vanaf 1580 was Kempius belast met de confiscatie van goederen van iedereen die was uitgeweken. Hij trok door het land om niet alleen te confisqueren, maar ook landerijen op te kopen tegen te lage prijzen, veestapels in beslag te nemen, boeren schattingen op te leggen en te zorgen dat Spaanse soldaten ingekwartierd werden.

⁹ <https://www.ensie.nl/groninger-encyclopedie/kempius-cornelius>

¹⁰ De Hoofdmannenkamer behandelde rechtszaken tussen stedelingen en Ommelanders en bestond uit vier personen en werd voorgezeten door een luitenant als vertegenwoordiger van de centrale regering (de koning).

Johan de Mepsche.

Als Kempius door de troepen van Wigbold van Ewsum gevangen wordt genomen (1581) probeert stadhouder Rennenberg gijzelaars te vinden om te kunnen uitwisselen tegen Kempius. Rennenberg probeert o.a. Renico Elema, een oom van de vrouw van Eppens, en diens (tweede) vrouw Anna Allersma te pakken te krijgen, maar ook de vrouw van Eppens en hun acht kinderen. Veertien dagen lang wordt er jacht op hen gemaakt, wat ertoe leidt dat Frouwke zich met haar kinderen bij Abel in Emden voegt, samen met haar moeder Etgyn.

In 1585 schrijft Eppens een brief naar aanleiding van de confiscaties van zijn bezittingen aan een burgemeester van Groningen, Joachim Ubbena. De brief wordt overhandig door zijn zwager Wabbens, maar komt ook in handen van Kempius. Die zegt dat de zonden van Eppens onvergeeflijk zijn en dat Eppens zich maar moet beklagen bij Parma, maar Eppens vertikt dat.

In 1587 beklagt Frouwke zich bij de Hoofdmannenkamer over de hoogte van de schattingen. Ze zegt dat zij en haar man al heel veel betaald hebben en veel paarden, koeien en vette zwijnen hebben afgestaan. Ook beklagt zij zich erover dat de visvijver is leeggehaald.

Tijdens zijn verblijf in Emden heeft Abel Eppens een omvangrijke kroniek geschreven, de *'Der Vresen Chronicon'*, waarin hij de geschiedenis van Groningen en de Ommelanden vanaf 1537 beschrijft.¹¹ Vanaf 1566, als hij de *'bellum sacrum'* laat beginnen, zet hij zijn kroniek onder een enigszins gewijzigde naam voort; dit deel loop van 1566 tot 1589 wanneer de kroniek abrupt eindigt. Vermoedelijk is Abel Eppens in die tijd ziek geworden en kort daarop gestorven. In een brief uit 1590

¹¹ Na de dood van Eppens is de kroniek beland bij de familie Werumeus (familie van zijn grootmoeder). Daarna belandt de kroniek via Ubbo Emmius bij Mr. A.J. Sitter. De Sitter overlijdt in 1814. Zijn kostbare bibliotheek wordt pas in 1863 geveild. Daar heeft het Gronings Archief het handschrift voor f 40 gekocht. Vóór die tijd zijn er verschillende afschriften gemaakt o.a. door van Halsema, die op Rusthoven heeft gewoond. Ook Ds. Westendorp heeft de beschikking gehad over de kroniek. Feith en Brugmans die de kroniek in 1911 in druk hebben uitgegeven, noemen haar: *een dikke rijstebrijberg van Eppens omslachtigheid*. <http://historischekring-demarne.nl/iets-over-de-kroniek-van-abel-eppens-tho-equart/>. De kroniek is te vinden op: https://www.dbnl.org/tekst/epe004kron01_01/index.php

entslapen. *POST TENEBRAS SPERO LUCEM* (na de duisternis hoop ik op het licht). Zijn vrouw Menewer was op 2 maart 1607 al overleden en is in dezelfde kerk begraven.¹³

De dorpskathedraal of boerenkathedraal (Petrus en Pauluskerk) van Loppersum.

13

<https://nazatendevries.nl/Genealogie/Van%20Bolhuis/Het%20geslacht%20Van%20Bolhuis%20in%20Groningen.html>